

POBL SY’N EDRYCH AR ÔL RHYWUN

Adroddiad

Ymchwiliad Craffu

Gofalwyr Di-dâl

Ionawr - Chwefror 2017

Aelodau

Cynghorwyr:

R H Wyn Williams (Cadeirydd)

E. Selwyn Griffiths

Siân Wyn Hughes

Linda Ann Jones

Eryl Jones-Williams

Ann Williams

Eirwyn Williams

Swyddogion

Gareth James

Bethan Adams

Cyflwyniad

Rydym ond wedi codi'r llen ar y gwaith sy'n mynd rhagddo yng Ngwynedd I gefnogi'r bobl allweddol hynny sy'n gweithio'n dawel ac yn ddi-dâl i edrych ar ôl rhywun.

Pobl gyffredin fel chi a fi, ond pobl arbennig sy'n sicrhau bod eu hanwyliaid, ffrindiau a chydabod yn cael anogaeth, gwasanaeth a gofal i helpu pobl i fyw'n fwy iach a hapus.

Testun yr Ymchwiliad yma yw gweld sut rydym ni'n helpu'r bobl yma sy'n helpu pobl eraill.

Daeth yn amlwg i ni yn fuan bod y Cyngor, y Bwrdd Iechyd a'r mudiadau trydydd sector sy'n weithredol yn y maes yma'n llwyddo i gefnogi gofalwyr di-dâl yng Ngwynedd; ond bod pwysau cynyddol ar y gwasanaethau. Mae'r arbedion a thoriadau wedi cael effaith ar y gallu i gynnal gwasanaethau ataliol allweddol a'r lefel o wasanaethau sy'n ddisgwyliedig gan ofalwyr.

Mae lle i wella bob amser, wrth gwrs, a diben y gwaith cryno a wnaed gan yr ymchwiliad oedd cefnogi'r gwaith datblygol sy'n mynd rhagddo gan yr Aelod Cabinet I weld os yw ein trefniadau a'n sefyllfa gyfredol yn addas o ystyried disgwyliadau'r Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014.

Felly, mae'r ymchwiliad yma wrth gydnabod y gwaith aruthrol sy'n digwydd wedi canolbwyntio ar awgrymiadau i wella.

Mae ein diolchiadau i'r holl swyddogion sydd wedi cyfrannu at y gwaith a'n ceisiadau (blinderus ar adegau mae'n siŵr!) am ddata a gwybodaeth yn ddiffuant.

Cynghorydd R.H. Wyn Williams (Cadeirydd)

Argymhellion

Argymhelliad 1 – Adnabod Gofalwyr

Bod yr Aelod Cabinet yn comisiynu gwaith manwl gyda'n partneriaid i gytuno sut i adnabod a chofnodi gofalwyr 'cudd' yng Ngwynedd

Argymhelliad 2 – Asesiadau a Chofnodi

Bod yr Aelod Cabinet yn cynnal gwaith gyda'n partneriaid mewn gofal ar draws y Gogledd I gysoni dulliau cynnal asesiadau a chofnodi

Argymhelliad 3 – Adborth gan Ofalwyr

Bod yr Aelod Cabinet yn defnyddio'r wybodaeth yn yr Holiaduron a dderbyniwyd gan Ofalwyr I adnabod cryfderau, gwendidau, rhwystrau a chyfleoedd i wella.

Argymhelliad 4 – Gwybodaeth a Chynghori

- Datblygu trefniadau Gwybodaeth, Cyngor ac Asesu (Information, Advice and Assessment (IAA)) cydlynus ar draws y Sir ar fyrder
- Codi ymwybyddiaeth Aelodau, swyddogion a staff rheng flaen y Cyngor am wasanaethau cefnogol i ofalwyr
- Fferyllwyr i rannu taflen gofalwr wrth ddsbarthu ffisig
- Meddygfeydd i rannu taflenni wrth roi presgripsiwn
- Ysgolion i rannu taflenni i ddisgyblion

Argymhelliad 5 - Ysbaid

- Cynnal arolwg manwl i weld faint o ddiffyg cyfleoedd ysbaid sydd yn bodoli
- Llunio polisi i gefnogi cyflogai'r Cyngor sy'n ofalwyr gyda chyfnodau ysbaid

Argymhelliad 6 – Effaith Arbedion a Thoriadau

Bod yr Aelod Cabinet yn cynnal asesiad manwl o effaith y lleihad mewn gwariant ar wasanaethau cefnogol i ofalwyr di-dâl/pobl sy'n edrych ar ôl rhywun.

Argymhelliad 7 – Trydydd Sector a Busnesau Cymunedol

Cynllunio'r gwasanaethau craidd ac ataliol gyda'r Trydydd Sector a Busnesau Cymunedol.

Argymhelliad 8 - Iechyd Meddwl

Bod yr Aelod Cabinet yn cynnal arolwg brys i asesu'r sefyllfa'n llawn

Argymhelliad 9 - Iaith Gymraeg

Bod y Pwyllgor Iaith yn cynnal gwaith penodol i fonitro a chefnogi gwasanaethau i gyflenwi gwasanaethau dwyieithog i ofalwyr.

1 Cefndir

- 1.1 Un o flaenoriaethau rhaglen waith y Cyngor ar gyfer y flwyddyn 2016-17 (fel rhan o Gynllun Strategol y Cyngor 2013-17) yw adolygu pa mor effeithiol yw ein trefniadau cyfredol ar gyfer cefnogi gofalwyr di-dâl (Prosiect Blaenoriaeth G7). [Dolen i'r Cynllun Strategol](#)
- 1.2 Mae'r Prosiect yn anelu i wneud arolwg manwl o'r ddarpariaeth bresennol o safbwynt cefnogaeth i ofalwyr di-dâl gan roi trefniadau tymor byr ar waith lle'n bosibl i gynnal a datblygu'r gefnogaeth; gan gynllunio ar gyfer gosod trefniadau cynaliadwy cadarn mewn lle ar gyfer y tymor canolig a hir dymor.
- 1.3 Er mwyn cefnogi'r gwaith datblygol yma, fe gytunodd rhai o Aelodau'r Pwyllgor Craffu Gwasanaethau I gynnal Ymchwiliad er mwyn ystyried:
  - Pa gefnogaeth sydd ar gael i ofalwyr di-dâl sy'n cefnogi unigolion yn wirfoddol?
  - Sut y gellir gwella'r gefnogaeth honno?
  - Sut mae'r Cyngor yn cyfathrebu'r wybodaeth am y gefnogaeth sydd ar gael?
- 1.4 Y prif gwestiwn i'w gyfarch yw: 'Pa mor gynaliadwy yw'r ddarpariaeth o ran cefnogaeth i ofalwyr yng Ngwynedd heddiw ac i'r dyfodol a sut ydan ni'n cyfathrebu'r ddarpariaeth?'
- 1.5 Aed ati i wneud hyn drwy gasglu tystiolaeth am y tair elfen ganlynol:
  - Bod y gwasanaethau cyhoeddus yn cynllunio a darparu cefnogaeth ddigonol i ofalwyr.
  - Bod Cyngor Gwynedd, y Bwrdd Iechyd a'u partneriaid yn cydweithio i gynnal a gwella'r gwasanaethau cefnogol i ofalwyr.
  - Bod Cyngor Gwynedd a'r Bwrdd Iechyd yn ystyried barn gofalwyr wrth ddarparu a chynllunio'r gwasanaethau.

2 Methodoleg

- 2.1 Cynhaliwyd pum cyfarfod o'r Ymchwiliad Craffu er mwyn casglu tystiolaeth gan gynrychiolwyr y Sector Cyhoeddus a'r Sector Gwirfoddol, ac fe gyflwynwyd tystiolaeth ysgrifenedig gan rai sefydliadau yn ogystal. (Gweler Atodiad 1)

- 2.2 Ystyriwyd sylwadau gan rai Aelodau a oedd wedi'u datgan wrthynt gan unigolion yn y gymuned am eu profiadau hwy o fod yn ofalwyr ac am y gefnogaeth a gafwyd gan y gwasanaethau.
- 2.3 Rhoddwyd ystyriaeth i adroddiadau perfformiad a mesuryddion a dogfennau a ddefnyddir gan y Gwasanaethau Oedolion, Plant ac Iechyd I adnabod a chofnodi'r wybodaeth am ofalwyr.
- 2.4 Edrychwyd ar wefannau'r Cyngor a sefydliadau Trydydd Sector o safbwynt gofalwyr hŷn ac ifanc ynghyd â chyhoeddiadau.
- 2.5 Mae'n amserol iawn bod Gwasanaeth Cefnogi Gofalwyr y Cyngor wedi cynnal Holiadur a ddisbarthwyd i dros fil o ofalwyr yn ystod mis Medi 2016 a bod y dadansoddiad o'r canlyniadau newydd ddod i law (Chwefror 2017). Mae hyn yn rhoi darlun da i Aelodau'r Ymchwiliad o farn defnyddwyr gwasanaeth.

3 Pwy sy'n Ofalwr?

Argymhelliad 1

Bod yr Aelod Cabinet yn comisiynu gwaith manwl gyda'n partneriaid i gytuno sut i adnabod a chofnodi gofalwyr 'cudd' yng Ngwynedd.

- 3.1 Mae deall arwyddocâd adnabod pwy sy'n ofalwr yn hanfodol. Roedd y Cyngor yn arfer sicrhau bod cefnogaeth yn cael ei ddarparu i ofalwyr; bellach, cyfrifoldeb cyntaf y Cyngor yw asesu'r angen a chyfeirio at gael cefnogaeth.
- 3.2 Mae *Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014* yn diffinio gofalwr fel *'unigolyn sy'n darparu neu'n bwriadu darparu gofal i oedolyn neu blentyn.....gall awdurdodau lleol drin rhywun fel gofalwr hyd yn oed os na fyddai'n cael ei ystyried fel arall yn ofalwr, os yw'n credu y byddai'n briodol i wneud hynny yng nghyd-destun y berthynas ofalgar.'*

Mae Partneriaeth Gofalwyr Gwynedd (Gwynedd a Môn bellach) yn diffinio gofalwr fel *'...rhywun sy'n edrych ar ôl perthynas neu ffrind sy'n sâl, sy'n fregus neu sy'n anabl, na allant fyw gartref heb dderbyn cefnogaeth ymarferol neu emosiynol di-dâl gennych chi....'*

Un o'r nodweddion am ofalwyr yw nad yw nifer ohonynt yn galw eu hunain yn ofalwyr.

Mae sefyllfa gofalu yn unigryw i bob gofalwr.

Mae diffyg cefnogaeth yn gallu cael effaith ddrwg iawn ar iechyd gofalwyr a'u gallu i ofalu.

4 **Faint o Ofalwyr sydd yng Ngwynedd? (Gweler Atodiad 2)**

- 4.1 Yn ôl Cyfrifiad 2011, roedd 12,433 o bobl yng Ngwynedd yn adnabod eu hunain fel gofalwyr.
- 4.2 Y tebygrwydd yw bod y ffigwr yma'n llai o lawer na'r nifer go iawn gan nad ydi llawer o bobl yn adnabod eu hunain fel gofalwyr.

4.3 Mae'r data diweddaraf sydd gan y Cyngor (hyd at Ragfyr 2016) yn nodi:

- Nifer Gofalwyr ar RAISE (system gofnodi'r Cyngor) – 165
- Nifer Gofalwyr a adnabuwyd o'r ffurflen Data Craidd – 114
- Nifer Gofalwyr yn ôl diffiniad penodol Deddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant – 90

4.4 O safbwynt y 165 a gofnodwyd ar RAISE, ceir dadansoddiad pellach fel a ganlyn:

Oed	Nifer
18-64	60
65-74	24
75-84	42
85+	30
Cyfanswm	165

- 4.5 Mae'r Adroddiad ar Holiaduron Gofalwyr gan *Swyddog Cefnogi Gofalwyr Cyngor Gwynedd* yn nodi yr anfonwyd dros fil o holiaduron at ofalwyr Gwynedd sy'n gofrestredig naill ai gyda'r *Gwasanaeth Cynnal Gofalwyr* neu *Hafal*.
- 4.6 Gwelir yn ogystal wahaniaeth yn nosraniad dwyster y nifer o ofalwyr ar draws Gwynedd.

Mae dadansoddiad o ffigyrau Cyfrifiad 2011 yn dangos amrediadau fel a ganlyn:

a) Ardaloedd Gweithio – Canran o'r Boblogaeth sy'n Ofalwyr (ffigyrau crwn)

Bangor	8%
Caernarfon	11%
Canol (Port-Blaenau-Harlech)	11%
Pen Llŷn	10%
De Meirionnydd	12%

b) Ardal LSOA (*Lower Super Output Area*) – Canran o'r Boblogaeth sy'n ofalwyr (ffigyrau crwn)

Canran uchaf	Dyffryn Ardudwy (De Meirionnydd)	15%
Canran Isaf	Menai (Bangor)	3%

- 4.7 Gwelir bod gwahaniaeth arwyddocaol rhwng ardaloedd Bangor a De Meirionnydd yn gyffredinol ac yn fwy sylweddol rhwng wardiau/LSOAs penodol.
- 4.8 Yn ogystal, mae'n ymddangos o'r wybodaeth a ddaeth i law ac o'r trafodaethau gyda swyddogion ac ymarferwyr yn y Grwpiau Ffocws nad oes gan y Cyngor wybodaeth ddibynadwy ynglŷn â nifer gofalwyr sy'n byw yn y Sir.
- 4.9 Nid oes lle i gredu bod y sefyllfa'n gliriach mewn siroedd eraill ychwaith, ac anogir yr Aelod Cabinet I weithio gyda'n partneriaid sirol, rhanbarthol a chenedlaethol (gan gynnwys Llywodraeth Cymru) I gyfarch y mater hanfodol yma.
- 4.10 Heb wybod maint yr angen, nid oes bosibl ei ddiwallu.

5 Aseidiadau, Cofnodion a Mesuryddion

Argymhelliad 2

Bod yr Aelod Cabinet yn cynnal gwaith gyda'n partneriaid mewn gofal ar draws y Gogledd I gysoni dulliau cynnal aseidiadau a chofnodi

- 5.1 Un o'r rhesymau am sefydlu'r ymchwiliad oedd I weld beth oedd y rheswm pam yn 2014-15 mai Gwynedd oedd yn perfformio gwaethaf yng Nghymru ar y mesurydd cenedlaethol:
- Faint o ofalwyr oedolion gafodd gynnig eu hasesiadau eu hun?
- 5.2 Roedd y perfformiad wedi disgyn o 100% yn 2012-13 I 58% yn 2014-15. Mae'r perfformiad ar gyfer 2015-16 yn dangos gwelliant gyda ffigwr o 70%, ond mae'r perfformiad yn dal i fod y gwaethaf ond un yng Nghymru.
- 5.3 Er bod gwelliant bychan yn y perfformiad, nid yw'n glir i'r Aelodau pam bod y mesurydd yma'n parhau i berfformio'n wael, ond dyma rai rhesymau posibl:
- Mae'r data yn cael ei gasglu a'i gofnodi'n wahanol ar draws Cymru
  - Er bod aseidiadau'n cael eu cynnal, nid ydynt yn cael eu cofnodi.
  - Mae'r swyddogion yn blaenoriaethu gwaith arall pwysicaf.
  - Prinder amser gan swyddogion i gofnodi
  - Diffyg eglurder am y drefn a dulliau cofnodi
  - Ydi'r nifer o aseidiadau fesul swyddog yn gyson ar draws y Gogledd
- 5.4 Eto, nid oes atebion clir ond dyma rai awgrymiadau:
- Yn achos awdurdod cyfagos (Ynys Môn) sy'n perfformio ar lefel 95% mae ffurflen hunangyfeirio ar wefan y Cyngor sy'n caniatáu i unigolion wneud cais am asesiad gofal ac iechyd ar lein.

- Efallai bod anghysondeb rhwng sut mae'r asesiadau'n cael eu cynnal yng Ngwynedd o'i gymharu â siroedd eraill; bod yr asesiadau yma'n fwy trylwyr ac yn cymryd yn hirach.
- Efallai bod pwysau gwaith yn golygu bod nifer yr asesiadau sy'n cael eu cynnal yma'n fwy fesul swyddog.
- Diffyg cysondeb ac eglurder yn y modd mae gwybodaeth yn cael ei drosglwyddo ac adrodd arno rhwng swyddogion y Cyngor a'i gilydd.

5.5 Yn y Grŵp Ffocws a gynhaliwyd ar 10 Ionawr 2017, fe ystyriwyd Adroddiad Blynyddol cyntaf y Bwrdd Iechyd ar *Sut mae'r Bwrdd a'i bartneriaid yn gweithredu ac yn monitro Strategaeth Gwybodaeth ac Ymgynghori Gofalwyr Gogledd Cymru am y cyfnod 1 Ebrill 2015 - 31 Mawrth 2016.*

5.6 Cafwyd sylwadau a gwybodaeth gan Bennaeth Profiad Defnyddwyr Gwasanaeth Bwrdd Iechyd Prifysgol Betsi Cadwaladr. Dyma ddyfyniad o'r sylwadau:

Cafodd Mesur Strategaeth Gofalwyr (Cymru) 2010 ei chyflwyno i osod dyletswydd statudol ar y Gwasanaeth Iechyd Gwladol (GIG) ac Awdurdodau Lleol yng Nghymru I weithio gyda'i gilydd i baratoi, cyhoeddi a gweithredu Strategaeth Gwybodaeth ac Ymgynghori ar gyfer Gofalwyr. Prif bwrpas y strategaeth hon oedd sicrhau:

- *Bod gofalwyr yn cael eu hadnabod yn gynnar*
- *Bod gofalwyr yn cael cymorth cynt a mwy trefnus*
- *Newid diwylliannol, fel bod gofalwyr yn cael eu grymuso o ran yr holl brosesau penderfynu sy'n ymwneud â rheoli gofal*
- *Bod materion yn ymwneud â gofalwyr yn cael eu prif ffrydio i **arferion gweithio'r Gwasanaeth Iechyd Gwladol (GIG)*** o ddydd i ddydd*

Cafodd y Byrddau Iechyd Lleol eu dynodi fel yr awdurdod arweiniol o ran datblygu'r Strategaeth Gwybodaeth ac Ymgynghori ar gyfer Gofalwyr. Cafodd y strategaeth hon ei datblygu mewn partneriaeth â'r chwe awdurdod lleol a sefydliadau trydydd sector a chafodd ei chymeradwyo gan Lywodraeth Cymru yn 2012.

(*Awgrymir ychwanegu yma 'a'r Awdurdodau Lleol a phartneriaid eraill.')

5.7 Mae'n glir felly, bod y fframwaith cenedlaethol mewn lle i hyrwyddo cydweithio ar lefel strategol yn genedlaethol ac mae angen sicrhau bod y Cyngor yn cyfrannu'n llawn i'r gwaith yma fel partner ymroddedig.

5.8 Awgrymir bod angen i'r Grŵp Strategaeth Gofalwyr Gogledd Cymru roi sylw i ddulliau cofrestru, cofnodi, asesu a monitro gofalwyr er mwyn cysoni'r trefniadau ar draws y gogledd.

5.9 Er bod peth cynnydd wedi'i wneud i gyflawni'r strategaeth, mae'r Adroddiad yn tynnu sylw at nifer o heriau gan gynnwys:

- Mae cadw Rheolwr Prosiect Gofalwyr a chymorth gweinyddol yn parhau i fod yn heriol oherwydd natur y cyllid dros dro, mae dwy swydd wag ar hyn o bryd.
- ....mae wedi bod yn anodd cael mesurau perfformiad dibynadwy. Mae gwaith yn parhau gyda'r sefydliadau cymorth gofalwyr i ddatblygu dangosyddion dibynadwy

5.10 Heb ddelio gyda'r uchod yn gyntaf bydd yn anodd i'r Bartneriaeth ddatblygu'n effeithiol.

6 **Beth mae Gofalwyr yn dweud wrthym?**

Argymhelliad 3

Bod yr Aelod Cabinet yn defnyddio'r wybodaeth yn yr Holiaduron I adnabod cryfderau, gwendidau, rhwystrau a chyfleoedd i wella.

6.1 Fe anfonwyd dros fil o holiaduron at bobl sy'n byw yng Ngwynedd lle bod cofnod ohonynt ar systemau gwybodaeth Gwasanaeth Cynnal Gofalwyr a Hafal. Cafwyd 227 holiadur yn ôl a dyma'r prif negeseuon o'r atebion. (Gweler Atodiad 3)

Dyma grynodeb o'r canlyniadau:

Math o ofal sy'n cael ei ddarparu:

- Dros 150 o ofalwyr yn darparu cefnogaeth emosiynol, gofal personol a chefnogaeth gyffredinol.
- Rhwng 100-150 yn darparu cefnogaeth gyda symud a meddyginiaeth
- Rhwng 50-100 yn darparu cefnogaeth ariannol

Yr heriau sy'n wynebu gofalwyr yn eu bywydau bob dydd:

Blinder/straen	50+
Diffyg 'me time'	40
Unigrwydd/Unigedd	25
Anabledd/salwch	25
Gweithio a gofalu	10
Pryderu am y dyfodol	5

7 **Gwybodaeth a Chyngor**

Argymhelliad 4

- Datblygu trefniadau Gwybodaeth, Cyngor ac Asesu (Information, Advice and Assessment (IAA)) cydlynus ar draws y Sir ar fyrder

- **Codi ymwybyddiaeth Aelodau, swyddogion a staff rheng flaen y Cyngor am wasanaethau cefnogol I ofalwyr**
- **Fferyllyddion i rannu taflen gofalwr wrth ddsbarthu ffisig**
- **Meddygfeydd i rannu taflenni wrth roi presgripsiwn**
- **Ysgolion I rannu taflenni I ddisgyblion**

- 7.1 Cafwyd tystiolaeth gan y comisiynwyr, darparwyr a defnyddwyr bod gwasanaethau cefnogol o safon uchel ar gael I ofalwyr yng Ngwynedd.
- 7.2 Rhoddir gorfodaeth ar awdurdodau lleol dan y Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014 I ddarparu gwasanaeth Gwybodaeth, Cyngor a Chymorth dwyieithog fel rhan o wasanaethau ataliol.
- 7.3 Yng Ngwynedd mae'r Tîm Cyngori ac Asesu'n gweithredu ers 8 mlynedd fel y Pwynt Cyswllt Cyntaf ac yn gallu cyfeirio gofalwyr yn sydyn I'r man mwyaf pwrpasol I dderbyn gwasanaeth. Mae trigolion ardal Cricieth a Phorthmadog yn cael eu cyfeirio I Ysbyty Alltwen fel rhan o gynllun peilot Ffordd Gwynedd. Mae'n faes sydd yn cael sylw gan yr Adran Oedolion, Iechyd a Llesiant ar hyn o bryd gyda golwg I ddatblygu'r ddarpariaeth ymhellach er mwyn cyfarch gofynion y Ddeddf yn llawn o safbwynt Gwybodaeth, Cyngor ac Asesu (Information, Advice and Assessment (IAA)).
- 7.4 Mae *Partneriaeth Gofalwyr Gwynedd* (Gwynedd a Môn bellach) yn casglu gwybodaeth am gefnogaeth sydd ar gael yn lleol yn effeithiol. Cydlynir y gwaith gan Swyddog Cefnogi Gofalwyr Oedolion a Phlant Rhan Amser Gwynedd sy'n cael ei chyflogi gan Adran Oedolion, Iechyd a Llesiant Cyngor Gwynedd.
- 7.5 Cyhoeddir taflen gynhwysfawr (ar ffurf electronig ac ar bapur) o'r sefydliadau sy'n cefnogi'r gofalwyr. ([A ydych chi'n edrych ar ôl rhywun?](#)). Mae copïau papur ar gael mewn llyfrgelloedd, meddygfeydd ac ysbytai. Mae yma gynghorion defnyddiol ar lu o faterion gan gynnwys:
- Iechyd a hamdden
  - Gwaith, hyfforddiant a chysiau
  - Materion ariannol
  - Materion cyfreithiol
  - Cynnal ac addasu eich cartref
  - Trafnidiaeth
  - Gofalu hyd y diwedd
  - Cwynion
- 7.6 Yn ogystal, mae yma gyfeirlyfr manwl o 99 o sefydliadau gyda chrynodeb am yr hyn sydd ar gael a phwyntiau cyswllt defnyddiol.

- 7.7 Mae cynllun cenedlaethol hefyd yn darparu gwybodaeth yn electronig sef DEWIS (<https://www.dewis.cymru/>)
- 7.8 Roedd y swyddogion a'r ymarferwyr a gyfwelwyd â hwy yn nodi bod yr wybodaeth sydd ar gael ar ddolen y Cyngor yn ddefnyddiol, ond nid oedd yr un brwdfrydedd ar gyfer DEWIS.
- 7.9 Gwnaed y pwynt bod gwerth yr wybodaeth yn ddibynnol ar ansawdd yr hyn sy'n cael ei fewnbynnu, a bod yr wybodaeth o Wynedd ar wefan DEWIS yn tueddu bod yn ddiffygiol mewn rhannau a bod angen cynnal a diweddarau'r wybodaeth. Cyfrifoldeb y mudiadau unigol yw hyn nid y Cyngor.
- 7.10 Yn ogystal, fe wnaed sylwadau bod casglu, rhannu a diweddarau gwybodaeth am ddigwyddiadau mwy lleol fel gweithgaredd clybiau a chymdeithasau'n gallu bod yn hynod werthfawr i ofalwyr a'r rhai maent yn gofalu amdanynt, ond bod cyflawni hyn yn effeithiol yn anodd.
- 7.11 Er gwaethaf bodolaeth yr wybodaeth uchod, dywedodd y Swyddog Cefnogi Gofalwyr wrthym fod tystiolaeth glir bod y mwyafrif o ofalwyr wedi cael yr wybodaeth fwyaf defnyddiol gan berson arall- weithiau gwasanaethau cymdeithasol, weithiau gwasanaethau iechyd ac yn aml y trydydd sector ac yn benodol Gwasanaeth Cynnal Gofalwyr, Hafal a Gweithredu dros Blant.
- 7.12 Mae cael yr wybodaeth iawn ar yr amser iawn yn hanfodol i lesiant gofalwyr.
- 7.13 Y broblem yw sut i roi gwybod i ofalwyr am y ddarpariaeth. Mae hyn yn broblem sylweddol os ystyriwch yn fras bod tua 2,000 o ofalwyr yng Ngwynedd mewn cysylltiad gyda sefydliad trydydd sector neu'r Cyngor neu'r Bwrdd Iechyd, sy'n gadael o leiaf 10,000 heb gysylltiad. (Os cymerwn ffigur Cyfrifiad 2011 sef 12,433 o ofalwyr)
- 7.14 Mae Adran Oedolion, Iechyd a Llesiant yn darparu gwybodaeth un i un i ofalwyr drwy'r Tîm Cyngori ac Asesu a'r timau oedolion, ac mae Adran Plant a Chefnogi Teulu yn darparu'r un gwasanaeth i ofalwyr ifanc a rhieni-gofalwyr. Yn yr un modd mudiadau'r trydydd sector.
- 7.15 Er hyn oll, ystyrir bod lle i wella argaeledd yr wybodaeth ar draws y Sir e.e. mewn canolfannau hamdden, ysgolion a meddygfeydd. Ni chafwyd cyfle i wyntyllu'r sefyllfa yma'n fanwl yn y manau yma yn ystod yr ymchwiliad yma.
- 7.16 Un o'r anawsterau o safbwynt rhannu gwybodaeth gyda gofalwyr yw nad ydi gofalwyr yn aml yn adnabod eu hunain fel gofalwyr; ac yn aml bydd y cysylltiad cyntaf yn digwydd gyda'r gwasanaethau iechyd mewn sefyllfa argyfwng. Felly, mae'n holl bwysig bod yr wybodaeth ar gael yn y manau yma.

7.17 Yn yr arolwg cenedlaethol cyntaf gan Ofalwyr Cymru – Dilyn y Ddeddf a gyhoeddwyd ym mis Tachwedd 2016 fe nodir: *Dywedodd 82% o ofalwyr di-dâl nad oeddent wedi gweld unrhyw wybodaeth gyhoeddedig gan eu hawdurdod lleol a fyddai'n help yn eu rôl gofalwyr.*

8 Ysbaid

Argymhelliad 5

- **Cynnal arolwg manwl i weld faint o ddiffyg cyfleoedd ysbaid sydd yn bodoli**
- **Llunio polisi i gefnogi cyflogai'r Cyngor sy'n ofalwyr gyda chyfnodau ysbaid**

8.1 Yn unol â gofynion y Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014, mae'n rhaid ystyried yr angen i ofalwr gael seibiant yn rheolaidd wrth gynnal asesiad. Mae hyn yn hanfodol er mwyn i ofalwr fedru cynnal ei iechyd a llesiant ei hunan ac er mwyn iddo/iddi gael bywyd tu allan i'w rôl gofalu.

8.2 Gall cyfnod ysbaid fod yn ychydig oriau, ddiwrnodau neu wythnosau. Mi all rhywun sy'n dod i lanhau'r tŷ am ddwy awr fod yn gyfnod ysbaid i'r gofalwr. Mae cyfnod ysbaid yn cynorthwyo gofalwr i barhau gyda'i rôl gofalu yn ogystal â bod mor bwysig i'w iechyd a llesiant.

8.3 Gall ysbaid gael ei ddarparu gan wasanaethau statudol, trydydd sector, ffrindiau a theuluoedd.

8.4 Cafwyd tystiolaeth gan y Swyddog Cefnogi Gofalwyr nad oes digon o adnoddau i gyfarfod yr angen sydd wedi'i adnabod o blith y tua 2,000 o ofalwyr yr ydym yn gwybod amdanynt yng Ngwynedd, heb son am y 10,000 a mwy arall. Er bod llawer o ofalwyr yn medru cario ymlaen, yn anffodus, y realiti yw y bydd eu hiechyd yn debygol o dorri cyn iddynt gael eu hadnabod.

8.5 Darperir amrywiaeth o gyfnodau ysbaid yng Ngwynedd:

- Yr un sy'n derbyn gofal yn mynychu canolfan ddydd, neu ofalwr cyflogedig y Cyngor neu'r sector breifat yn galw gan roi ysbaid i'r gofalwr
- Teulu a ffrindiau
- Y sawl sy'n cael ei ofalu amdano yn derbyn Pecyn Gofal Iechyd Parhaus gall y Bwrdd Iechyd drefnu cyfnod ysbaid i'r gofalwr a chefnogaeth i gynnal iechyd y gofalwr
- Mudiadau Trydydd Sector - cludiant, gwasanaeth eistedd, gweithgareddau i ofalwyr a'u teuluoedd
- Sector Preifat - naill ai fel rhan o becyn gofal neu dalu amdanynt eu hunain.

8.6 Er bod y cyfleoedd ysbaid a gynigir yn bwysig a gwerthfawr iawn, mae nifer o broblemau:

- Prinder adnoddau ariannol gan awdurdodau lleol a Byrddau Iechyd I gomisiynu a chynnal y gwasanaeth
- Y person sy'n derbyn y gofal yn amharod i ryddhau'r gofalwr
- Prinder gweithwyr gofal yn arbennig ym Meirionnydd
- Prinder siaradwyr Cymraeg
- Diffyg hyblygrwydd ar fyr rybudd e.e. i alluogi gofalydd i fynychu angladd.
- Prinder arbennig o ran rhyddhau gofalwyr sy'n cefnogi cleifion efo Dementia ac Iechyd Meddwl.

9 Cyllidebau Gwasanaethau

Argymhelliad 6

Bod yr Aelod Cabinet yn cynnal asesiad manwl o effaith y lleihad mewn gwariant ar wasanaethau cefnogol i ofalwyr di-dâl/pobl sy'n edrych ar ôl rhywun.

- 9.1 Mae Aelodau'r Ymchwiliad yn bryderus y gallai'r Cyngor fod yn creu problemau ariannol difrifol i'r dyfodol drwy beidio buddsoddi'n strategol mewn gwaith ataliol ym maes gofalwyr.
- 9.2 Yn yr adroddiad 'Gwynedd Parent Carers Social Return on Investment Evaluation Report' a luniwyd gan Social Value Cymru ar ran Rhieni Ofalwyr Gwynedd, fe nodir am bob £1 sy'n cael ei wario ar gefnogi gofalwyr bod hyn gyfwerth â gwario £5.82 pe bai angen talu am y gwasanaeth a ddarperir gan ofalwyr di-dâl. (Gweler Atodiad 4)
- 9.3 Mae'n werth oedi am funud ac ystyried goblygiadau hyn.
- 9.4 Pe byddai Cyngor Gwynedd a Bwrdd Iechyd Prifysgol Betsi Cadwaladr yn darparu'r gwasanaethau yma, am bob £1,000,000 sy'n cael ei wario ar hyn o bryd, byddai'n ofynnol iddynt wario £5,820,000.
- 9.5 Yn y sefyllfa ariannol sydd ohoni, mae'n bur annhebygol y byddai'r Cyngor mewn sefyllfa i ariannu'r lefel yma o wasanaeth yn y dyfodol, ond mae'r Aelodau'n pryderu bod bosibl bod arwyddion yn barod bod hyn yn digwydd.
- 9.6 Yn sgil lleihad yng nghyllid y Cyngor a gweithredu Strategaeth Arbedion ers 2007, mae'n bosibl bod penderfyniadau anodd a wnaed i leihau gwariant yng ngwasanaethau Oedolion a Phlant eisoes wedi arwain at gynnydd mewn gwariant i'r Cyngor.
- 9.7 Mae Adolygiad Trydydd Chwarter o Gyllideb Refeniw 2016/17 a ystyriwyd gan y Cabinet yn dangos gorwariant o £226,000 gan Adran Plant a Theuluoedd ac £88,000 gan Adran Oedolion, Iechyd a Llesiant. (Gweler Atodiad 5)
- 9.8 Yn yr un adroddiad fe nodir tanwariant o £34,000 gan Wasanaethau Arbenigol/Derwen - hyn yn sgil methu penodi gweithwyr dros dro i lenwi cyfnodau

mamolaeth. Yn ogystal bu'n rhaid I Derwen wneud arbediad o £50,000 yn 2015-16, lleihad pellach yn y gyllideb o £75,000 eleni a disgwylir toriad pellach y flwyddyn nesaf. Mae swyddogion y gwasanaeth yn nodi bod hyn yn cael effaith negyddol ar ofalwyr di-dâl; ac yn bryderus y gall arwain at niwed i'w hiechyd a chostau uwch i'r Cyngor.

9.9 Mae'r Cabinet wedi cytuno mewn egwyddor (yn ddibynnol ar wneud gwaith manwl) i wario £40,000 ychwanegol flwyddyn nesaf ar 'Rhaglen Ymyrraeth Gynnar/Ataliol ar gyfer grwpiau o blant a phobl ifanc bregus Gwynedd'.

9.10 Awgrymir bod angen edrych yn fanylach a gwneud asesiad ystyrlon o effaith lleihau cyllidebau ym maes gofalwyr di-dâl o safbwynt cynnydd mewn gwariant i'r Cyngor yn ogystal â'r effaith ar ofalwyr.

10 Materion eraill sydd angen sylw

10.1 Teimlad Aelodau'r Ymchwiliad yw bod gwaith pellach angen ei wneud ar fyrder i asesu'n fanylach y risgiau i'r gwasanaethau cefnogol i ofalwyr, ond oherwydd cyfyngderau rheoliadau democratiaeth llywodraeth leol a'r etholiad ym mis Mai, ni chafwyd amser i'w gwyntyllu'n llawn. Nodir hwy isod fel materion sydd angen eu cadw ar agenda datblygu cefnogaeth i ofalwyr:

10.2 Trydydd Sector a Busnesau Cymdeithasol

Mae cryn bwyslais yn y Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014 I awdurdodau lleol weithio gyda'r Trydydd Sector ac i hyrwyddo busnesau cymdeithasol er mwyn cyflawni gofynion y Ddeddf:

“Rhaid i awdurdodau lleol annog pobl sy'n derbyn gofal a chymorth i ymuno yn y broses o lunio a darparu gwasanaethau, ynghyd â dulliau cyflawni eraill gan gynnwys; mentrau cymdeithasol, cwmnïau cydweithredol, gwasanaethau sy'n cael eu harwain gan eu defnyddwyr, a'r sector gwirfoddol.”

Gwelir bod y mwyafrif o'r gwasanaethau a nodir fel gwasanaethau cefnogol i ofalwyr ar y rhestr sydd ar wefan y Cyngor yn wasanaethau a ddarperir gan fusnesau cymdeithasol a'r trydydd sector.

Cafwyd peth cyfle yn ystod yr ymchwiliad i gael mewnbwn gan nifer fach ohonynt, ac er bod y rhai a gyfwelwyd yn datgan eu bod yn medru parhau i wasanaethu gofalwyr ar hyn o bryd, mae'n amlwg i Aelodau'r ymchwiliad bod y pwysau sydd arnynt yn anghyffredin o drwm ac fe nodwyd gan rai eu bod yn bryderus eu bod yn methu diwallu'r angen ar adegau.

Roedd hyn yn wir o safbwynt rhai gwasanaethau craidd a gwasanaethau ataliol.

Er bod yr Aelodau'n deall y pwysau ariannol sy'n ein hwynebu fel Cyngor, maent yn bryderus nad oes sylw digonol yn cael ei roi i gynllunio'r gwasanaethau mewn modd strategol.

10.3 Iechyd Meddwl

Nodwyd pryderon penodol gan swyddogion y Cyngor, Bwrdd Iechyd a mudiadau eraill am bwysau eithriadol ac awgrymir bod yr Aelod Cabinet yn cynnal arolwg brys i asesu'r sefyllfa'n llawn

10.4 Iaith Gymraeg

Roedd pryder gan Aelodau bod rhai o'r gwasanaethau a gomisiynir gan y Cyngor yn ddiffygiol o safbwynt cynnig gwasanaethau dwyieithog ac awgrymir bod y Pwyllgor Iaith yn cynnal gwaith penodol i fonitro a chefnogi gwasanaethau i gyflenwi gwasanaethau dwyieithog